

BIRE-C VERIT!¹ / WELCOME! A GLIMPSE INTO ŽEJANE AND ŠUŠNJEVICA AND THEIR SURROUNDINGS THEN AND NOW

ROBERT DORIČIĆ², VIVIANA BRKARIĆ³

Abstract. The first traces of the existence of the Vlaški and Žejanski language, known by the linguistic term of ‘Istro-Romanian’ language, were found on the Istrian peninsula in the 17th century. In the second half of the 19th century, the academic community started to gain more interest in this language, i.e. its variants spoken in Šušnjevica and the neighbouring villages situated along the southern slopes of mount Učka and in the village Žejane, in the northern mountainous part of the Istrian peninsula.

This first part, written in the Žejanski language, will present the past of Žejane and its inhabitants from the perspective of researchers, reconstructed on the basis of sources and published literature, while the second part, written in the Vlaški language, will present the Interpretation Centre of the Ecomuseum *Vlaški Puti* (Vlach Paths) as an example of an innovative way to promote the languages in which members of both language communities actively participated.

Keywords: Vlaški, Žejanski, Ecomuseum *Vlaški Puti*, language promotion.

1. ŽEJĀNU

Māra povijest lāsa de parte omiri kārļji jā krivo kljēma *mič omir*. De jelj se pišē ali kuvinta samo ka šī numerle de soldāc kārļji av murit ili rāmaru zapisējāc ka šī gospodari de kāse kārļje av morejt lu grofu plati porezu.

Morke jedina urma de alor život pre sta svit se pote aflā ān knjigele la prevtu, knjigele ān kāre pišē de čelji če s-av fakut, čelji če s-av ānsurāt šī čelji č-av murit. Šī čā je tot če de jelj štim. Alor jima šī kum s-av pišējt. Av fost Tone, Jože, Mārīna, Kātīna, Jelīna ali Ursa? Ā s-av pišējt Doričić, Rogutić, Marmilić, Sanković, Stambulić, ali morke Turković? Se alor prevtu av fost prečiz šī s-av mislit ke-j važno neka se zapisē a kuj ās,

¹ The text uses a modified Croatian orthography for Vlaški and Žejanski (i.e. Istro-Romanian) language (Vrzić, 2009). It is a simplified version of the so-called mixed orthography (e.g., Pușcariu, 1926; Kovačec, 1998; Sârbu and Frățiță, 1998; Filipi 2002). The modified Croatian orthography is primarily used for the needs of the project *Preservation of the Vlaški and Žejanski Language* and it has been adjusted to the majority of today’s speakers of Vlaški and Žejanski language who are familiar with the graphic system of the Croatian standard language. See Writing, Preservation of the Vlaški and Žejanski language, <https://www.vlaski-zejanski.com/en/jezicne-lekcije/writing-3>.

² University of Rijeka, Faculty of Health Studies, robert.doricic@uniri.hr.

³ Ecomuseum Vlaški Puti, Šušnjevica bb, HR-52233 Šušnjevica, ravnatelj@vlaskiputi.com.

atunče štim ši kum s-av čã familije a kãsa kljemãt. Ma čelji č-av bivejt ân-r-u lok ân Jistra, ânre brigurle ši ân kodru, ân lok ân kãrle nuškãnd n-av fost lãhko veri, čelji av avut sriče. Ke de pode de 19 stoljeće la jelj av vãrvit din departe toc čelji poputni omir kãrlji av vrut avzi ši zapisej alor bogatije. Bogatije kãra av čelji č-av ân čã selište bivejt vlãt ka ši niš posebi, alor limba. Limba ku kãra av jelj sãka zi mes ân lukru ân polje, vinde kãrburu ân četãte, limba ku kãra s-av dogovarujt, pre kãra av kãntãt, pre kãra s-av čertãt ši grumbo de ãljc kuvintãt. Lukrãt s-av de limba kãra av akacãt jime dupa lok Žejãnu, *žejãnska limba*. E Žejãnci av užejt ši ziče *kuvintãm po anostru*.

Nu putem fi securi s-av prevtu Ireneo della Croce din Trst ânurbãt Žejãnci kãnd av prva vota zapisejt sta limba⁴, limba kãra profesori dela 19 stoljeće renće kljemu *istrorumunjska*, ali putem fi securi ke besedele kãre av je zapisejt kode 1698 ši dupa više de 300 let, reę ãceleže ši Žejãnci astez. Toturo se ân selište nuj ni ân bo, e frika ãm je ke nu-j ni o kãpra, e lãptele ân kãsa vire din butiga, ân borše.

E ke ãstez štim kum av zgljedujt kãsele ân Žejãn ânre 164 ãnj, putem zahvali lu Ioan Maiorescu, profesoru de povijest din Rumunije. Je av verit ân Žejãn adova dumireka de juli de 1857. Ân-r-asã knjiga opisajt-av ke Žejãnu ãre kode 70, 80 kãse kãre-s ši de afãra ši de nuntru kurãte. Fakute-s de ãrpi ši ãru krovu de slama. Pãrãla-v ãšteptãt neka vire župãnu, omu kãrle av vodit selišta, o betãra lj-av ponudit o olica de lãpte *cicer*, če va ziče ke lãptele n-av fost razvodnit ku ãpa. Kãnd s-av župãnu Grgo Turkovič turnãt din selište Mune, atunče av mes skupa ân-r-aluj kãsa ši skupa ku aluj familije mes la merinde. Sup šufit, pre stalãž s-av uskat kãšu de oja ši škuta. Mãnkãt-av vërze ši palenta fakuta de kunpir. Toturo s-av Grgo fost župãnu, a kãsa av red cirut aluj mãja. Maiorescu av lasãt ši opisu kuma roba av ân čã vrẽme purtãt Žejãnci ši Žejãnkele. De roba de muški majviše av zapisejt kumile kumarãku portu. Tireri ãl ukrases ku bãjeri ku fãrbe vij, ânre jelj majviše rojše, gãbira, lilasta ši modra. Pre kumarãk ã puru ši rožile ali peña de paun. Čelji betãri portu bãjerle ku fãrbe majškure. Ženskele av pre kãp purtãt nušte ãbo če ra fi spodobno facoluluj.⁵

Kãnd av Maiorescu verit ân oštarije čã betãra lj-av ponudit lãptele. E č-av fost ku ãpa ân Žejãn? Čã s e pote vedẽ din čã kum nuškãrlji profesori de limba tumačes lumele de selište – misle se ke-j lumele legãto ku seęe, ke kolẽ nu-j dosti ãpa de beę. Čã-v opazit ši profesoru Albert Schuck kãnd av ko de 1900 fost ân Žejãn. Je av napisejt ke-j ân Žejãn ãpa de mãra potriba. ãpa vije falẽ, ši ke omiri majviše ãru ãpa din šterne, e tote šterne ãru lokotu ke-j apã jako vridna. Schück pisẽ renće, se ãc Žejãnãcu ponudeę ãpa de beę ali ãc arãta vije ãpa, atunče poci šti ke te štimeę. Opazit-av ke-j ân selište o mrva muški če ãru ânre 25 ši 50 ãnj. Pemintu ãj tãmãn ši omiri nu se potu prihrani din je, pak megu ân svit neka ãš zaslužes pinez ši datunče, ku čã č-av priskrbít tornu se nãzãd. Jelj megu ân amindo Merike, ši ân ãfrika. Čã če l-av iznenadit av fost kãte limbele Žejãnci štivu. Toc kuvintu žejãnski ši toc kuvintu hrvãcki. Više de jelj jãko bire kuvintu talijãnski (posebi *veneto* kum se kuvinta la mãre aprope). Nuškãrlji štivu ši nimški ali ingleski, e vruri ši poljski ši češki. Ašã se ân selište ãflu omiri če štivu jãko bire trej ali pãtru limbe. Schück av zapisejt ke čã nu se vedẽ la omir če bives ân lokurle ašã depãrte.⁶

⁴ Della Croce (1698: 334–335).

⁵ Maiorescu (1996: 85–90).

⁶ Schück (1913: 210–214).

Pedeset ânj dupa č-av ân selište fost Maiorescu, Žejânci n-av viŝe purtât ista roba ka ŝi mânçe. Kum av čuda de jelj vârvit din selište čâ, atunče av verit do tega k-av skoro toc muŝki purtât roba ka ŝi če se porta ân četâte. Samo ânkâ pâr de jelj betâri av purtât betâra roba, ku uske brageŝi de âba lâra ŝi kružâtu kafetast, fakut de ista pânza ku modra ale rojŝe obrube. E ženskele n-av âmnât ân svit. Samo pârla četâc majaprope, ân Rika ali Opatije, juva-v purtât kârbur kârle av Žejânci paričejt la gljevarica. Schuck av opisejt ŝi ženska roba. Ženskele ân Žejân ka ŝi ŝi čâle din Mune ŝi din čale Mič Mune portu posebna roba kâra se pote vedę samo ân čâste trej seliŝt. Preste âba kotula, kâra vire sup žerunklji, ânveŝtu neĝra *modrina*, o neĝra kiklje fakuta de lâra ŝi far de mâreč ŝi ku rojŝe obruba. Sta kiklje âj lunga ka ŝi ŝi čâ âba de žos. Âru ŝi firtuh ŝi pâs kârle se kljema *kânica*, e pre kâp portu faco rojŝu. Portu ŝi âbe bičvi ŝi niski opinč.⁷ Sta roba av vezut ŝi krâlju din Rumunije, Karol Prvile ŝi aluj muljâre Elizabeta Prva, ân april de 1896, kând av fost ân Opatije pak âv kljemat la sire činč de jelj din Žejân.⁸ Dvanajst ânj datunče sta ista roba av vezut ŝi cesâru Franjo Josip kând av avut ân Dunaj asâ feŝta, jubilej ân 1908.⁹

Pises k-av ŝi krâljica Elizabeta Prva, viŝe konoskuta ka ŝi Carmen Sylva verit ân Žejân.¹⁰ E o ženska č-av fost ânveŝtita ân čâ roba ânjurbât-av na ân trât ŝi Emil Panaitescu, profesoru de povijest din Rumunije. Juva? Ântre mrkât ân Opatije. Kolę ân Opatije, profesoru av slikejt ŝi Mâtina Turković *lu Râde* ŝi aluj filje kând av kolę mes kârburu vinde.¹¹ Čela istile Mâtina kârle av skupa ku čelji âljc din Žejân, ân oŝarije la Mâtina Doričić *lu Martinina* spuravejt lu profesoru de folklor Leca Morariu alor ŝtorij ŝi de âto. Aŝâ av profesoru Morariu doznejt k-av župânu Tone Sanković *le Gržinke* ân 1928 kumparât prva vetura ân selište ŝi k-av vo gonit aluj frâtele Mihina. Doznejt-av ŝi ke s-av ŝula ân Žejân raskljis de 1927.¹²

Turnâm na rupoj la profesoru Panaitescu. Kând av din Opatije verit ân Mune, anjurbât av dupa mise Polona Peloza *lu Miŝić*, kunjâda lu Mâtina *lu Râde* ŝi putem zahvali aluj ke avem, magar ân litrat de jâ.¹³

Jâ, ânka majbire spure omu aljej, fost-av domaćinu lu profesoru Traian Cantemir kând av ân 1933 o dumireka ân jârna, verit ân-r-alor kâsa ân Žejân. Profesoru av ku asâ pratnje verit ân kâsa delapodne. E ân kâsa av fost tota familije, Mâtina ku muljâra Polina, alor filje ku omu ŝi dica alor. Čelji mâr av bejut kafetu ŝi av kljemât fureŝti la miza. Cantemir n-av zajdin vrut pak av ura de čâle do ženske zis: *Me voi ofendi se nu veŝ vla*. Dupa čâ-v otarit ku cunje mič kâplji de âpa č-av fakut pre sije ur de fečor. Kând av Cantemir ŝezut, Mâtina av ka ŝi de aluj nagrada, mes la vetrina ân kutu de kuhinje ŝi ânre olice de cinj ŝi de luminijo ŝi čâle okrugle fakute de keramika pofarbejte ku modra ŝi ku rojŝe fârba zvadit citurle de fole. Pus lj-av ân gura sup mustâfe ŝi av napuhnit obrazurle rojŝi ŝi pošnit-av kânta fino, ne visoko. Cantemir av lasât kafe departe ŝi av askutât kum betâru kânta ŝi kum ku gobasti žažete svire pre sta, zičem, frula. Din sta vetrina zvadit-av ŝi ân ât instrument de sviri, drugâk. Betâru av zis ke-s čâ ŝurlile. Profesoru av risejt pre hârta citurle ŝi ŝurlile, e Mâtina av kavât č-av narisejt. Domislit s-av k-av isto aŝâ fakut ân ât,

⁷ Schück (1913: 212).

⁸ *Dr. Pravica* (1896: 3).

⁹ Moser (1909: 27–28).

¹⁰ Lászy (1884: 8).

¹¹ Panaitescu (1931: PL. IV).

¹² Morariu (1928: 150).

¹³ Panaitescu (1931: 8).

kând av verit ântre 40, 50 ânj ânr-aluj kâsa.¹⁴ Fost-av čâ profesoru de muzika ši akademiku din Rumunije Teodor Burada. Čâ-v fost ân decembâr de 1890. Čâ vota av Burada mânće neg av čâ mes din selište, la župânu Anton Stambulić zasvirit violinu Žejâncilor ši fakut la mâra fešta.¹⁵ Ân oštarije ân Žejân verit-av ši prevtu ši političaru Vjekoslav Spinčić 8 ânj ântre, de 1882. Je âv ân ânr-a çajtinga napisejt ke Žejânci n-âru asâ šula neg ke mores ji ân šula ân Mune, pak âv rugât ân Žejânâc kârle av štivut pisej ši beri, se ke ra ânvecavej alor dica, pak lj-av čâ si plačujt.¹⁶

Kând s-av domislit de Teodor Burada, Mâtina *lu Mišić* av ânka dodadit ke ân čela çajt av fost tirer ši avut-av negri per. Kode je n-av fost ka ši akmo mič fečor če târles ko de je. Ântre čâ vije dica av fost ši nona amë Ânina, kâra s-av fakut ân čâ kâsa. Profesoru Cantemir av opisejt kum zgljedujs familij ân Žejân. Filju majbetâr kând se ânsora, vire gospodaru de kâsa toturo se aluj mâja ši čâja bives ânka ân kâsa. Čâja ši mâja datunče potu fi čelji če vor ažutâ ku besëda lu alor filju. Filju majbetâr, čela ânsurât, va odluči ši de zija kând se vor aluj frâc ali sorâr majtirer ânsurâ ali meritâ. Jelj nu vor akacâ dela kâsa juva s-av fakut niš nego dota ši o mârva de pinez, e tota kmetije lu čâja si le mâje va ramarë lu frâtele alor majbetâr. Kând av Cantemir ântrebât ke-je ašâ, jelj lj-av odgovorit ke kum âru ân lik de polja ši pemint, se ra se a toc dâ, nu ra fi dosti a ničurvë, ašâ ra fi toc siromâš.¹⁷

Čela istile ân ân Žejân av verit ši profesoru de limba din Tâlrije, Ugo Pellis kârle av lukrât pre *Atlasu de talijânska limba (Atlante linguistico italiano)*. Atunče av je litratejt kâsa *le Gârzele* juva-v bivejt čâja betâru Tone ši mâja betâra Mârina lu nono amev, Mihina. E jâ, Mârina Stambulić *le Gârzele* av pak kuvintât ân 1935 ku profesoru Petru Iroaie kârle av ânr-asâ knjiga *Cântece populare istroromâne* zapisejt kânta kâra lj-av jâ spus: *Cand ver antreba Che se te voi vla, Maia-m v-apara Ma nu te lasa*.¹⁸ Ku Iroaie av kuvintât ši kovâču ân Žejân, susedu lu oštâru Mâtina *lu Martinina*, e stricu lu nono amev, kârle s-av kljemât ka ši ši je, Mihina.¹⁹ Kovâču av pak kuvintât ko de ânu 1960 ši nušte, ku ân tirer profesor kârle av pisejt asâ dizertacije e datunče verit ši akademiku, August Kovačec.²⁰ Je av pak fost ân Žejân ši ku profesoru Petru Neiescu. E juva av jelj aflât čelji ku kârlji av putut kuvintâ? Ân oštarije la Jivina Marmilić *lu Šepalo*, ân oštarije če s-av kljemât ka ši majmârle vâru ân kodru kode Žejânu, vâru Šija.

Ân čâ ista oštarije, ku profesoru Toni Hurren din Engleska, av kuvintât ši nono amev, ka ši č-av datunče kuvintât ši ku profesori Radu Flora²¹, Richard Sârbu²² ši ku akademiku Goran Filipi, de aluj *Atlasu de istrorumunjska limba*²³.

Trekavejt-av ašâ čuda de jelj prin selište, nu potem ânč toc ni spomeni, ši neka nu na vlâvu de tâmno. Ši jelj av pomalo zapisujt limba, e ku čâ-v zajdin pisejt de živiljenja ân selište ši de čelji č-av kolë bivejt. Pârla av alor besëdele ši storij verit tot majgâbir ân knjige

¹⁴ Cantemir (1933: 154–155).

¹⁵ Burada (2003: 136).

¹⁶ Spinčić (1882: 107).

¹⁷ Cantemir (1933: 155).

¹⁸ Iroaie (1936: 18).

¹⁹ Iroaie (1936: 34).

²⁰ Kovačec (1998: 346–350).

²¹ Flora (2003: XIX).

²² Sârbu, Frănilă, (1998: 179).

²³ Filipi (2002: 33).

pre staláž, čelji č-av tot čâ spuravejt, av pomalo mes kâtra Sveti Križ, ân cimenter, juva zâku zavâvâk.

Verit-av ašâ ši câjtu de âstez. Adrijana Gabriš *lu Mağâta* o vota av napisejt, tot č-av više profesori vârvit ân Žejân, tot s-av limba pošnit mânje kuvintâ ân selište.²⁴ Toturo, limba s-av putut ânka avzi ân vëra delapodne ântruše kând s-av betâri ânre sire pominjut, ali ân jârna la špurget. Ašâlj spomini, ân Žejân ši ân Šušnjevića ši ko de jâ, am ši noj, kârlji am lukrât ân projektu *Očuvej vlâška ši žejânska limba* vrut spravi, neka nu se utu.²⁵

Din čâ am ši jo kuvintât ku nono ši nona, vârvit an kâse de rodu, de prijâtelj ši de âljc ân Žejân. Kuvintât-am po žejânski, pre limba le mâje alor ši jelj mj-av spuravejt štorij de kând av fost mič, de kând av fost tîreri ši de câjtu kârle av verit dupa čâ. Ân- alor štorij n-av utât spure de čâ zi de 1944 kând av Nimci tota selište spalit. E dupa čâ, ka ši na urtu, vâk av spus kum je veselo ši srično kând â Pustu vire.

Pak âlj reš ši ânč zahvali č-av podilit ašâle štorij, štorij kâre av arâtât kum av življenje fost greč, kâre av ši arâtât forca de ji renče.

2. EKOMUZEJU VLAŠKI PUTI ÂN ŠUŠNJEVIĆE

Projekâtu de Ekomuzej *Vlâški puti - Vlâške kâle* pošnjit-a de 2016-le ân. Financijejt âj de Europska Unije ši Komunu de Kâršân ši fâce pâratu de majmâre projekât *Učka 360°* de Pârku de natura Učka.²⁶

Ku čâsta projekâtu autori Viviana Brkarić, Valter Stojšić ši Tamara Nikolić Đerić prežentejt-a historija ši kultura de nârodu če ganë vlâška limba ân Šušnjeviće, Nosolo, Sukodru, Bârdo ši ân Letâj.

Ekomuzeju *Vlâške kâle* âj fakut de Čentru de interpretâcije Vlâški puti, Medijateka ši Stânzele de kuntrobând.²⁷ Čentru de interpretâcije se âfla ân šušnjevska škola kâra-j fakuta su Austro-Ugarska de 1904-le ân. Pre pod âj dišnjej-t-a hârta topogrâfika de Šušnjeviće ši de okolica ku kâla, kâra vižitatori trâže skrozi de multimedijalna moštra. Autori vrut-a prežentejt štorija de nârodu če ganë vlâška limba ân movimenâtu: de juva verit-a čâsta nârodu, juva mergavejt-a saka zi, če lukrât-a, če munkât-a, juva čuda de jelj partit-a.

Nanke âsteze, šencijati nu potu ziče ke štivu jušto de juva verit-a nârodu kârle ânča dus-a vlâška limba. Majmund de jelj ziku ke-s nârodu če âsteze bivë ân Šušnjeviće, potomki de balkânski Vlâhi kârlji fužinda ântru Turki verit-a ân diferenti lokure ân Istrije kâra ân podije de XV.-ti vik ši ân početâku de XVI.-ti vik fost-a opustošit-a de epidemije de neimne bolj ši de gvëre. O grupa s-a nastanit ân Žejâne, ân nord de Istrije, e âta verit-a ân fundu de Učke, okoli de lâku de Čepić, ân selišta Šušnjeviće, Nosolo, Sukodru, Bârdo, Letâju, juva se ši âstez inka ganë vlâška limba, e svojni s-a ganëjt ši ân Grâdinje, Grobnik ši tot pârla ân Skitâča, če se pote vedë pre hârta din libâr „Studii istroromâne“ de autoru Sextil Pușcariu din 1926-le ân.²⁸

²⁴ Gabriš.

²⁵ Preservation of the Vlaški and Žejanski language project.

²⁶ EU project Učka 360°.

²⁷ Ekomuzej Vlaški puti.

²⁸ Pușcariu (1926: APP. II).

Pre gráfika ân muzeju âs vedę betâre litrâte de kâse ân Šušnjevice, Nosolo, Sukodru ši ân Bârdo. Kâsele fost-a fakute de ârpi, koperite ku žlipci, škrile de ârpi ali ši ku slâma de šegâla. Štâlele, vožnjaki, pârkatêle ši konobeke koperite ku krovu de slâma putut s-a vedę tot pirla krâju de 1960-ti ânji.

Pre *touch screen* ân muzej se pote vęde stâbla de limbe. Istrorumunjski âj lingvističko lume de limba kâra se ganę ân Žejâne ši ân činč selišta ân fundu de Učka. Ân Istrije kunošten do verzije de o totura limba: vlâški ši žejânski. Nârodu kârle ganesku čâsta limba nu vo kljêmu *istrorumunjski* nego nârodu de čâsta krâj de sud juva spadvę ši Šušnjevičę, vor zičę ke ganesku vlâška limba, ali po šušnjevski, novošânski, brijânski, dipendvę de selišta din juva viru.

Kân-a verit ân Istrije, vlâški nârod vreda poprimit-a kultura ši užânce de okolinji nârod, ali pârla âstez cire sę limba. Besęda *Istrorumunji* dinčâ valję kaptâ samo ka ši lingvističko lume lu čelji čę ganesku čâsta limba, a ne ka ši kum se na gusto mislę ke âs ča membri de etnička, ali nacionalna manjina.

Vlâška ši žejânska limba âj pre UNESCO-v Atlante de limbe ân perikul de zetari se ân lume, ši ura-j de osân limbe ân perikul de zetari se ân Hârvâcka.²⁹

Svojni, ân saka selište fost-a o stâbla juva nârodu vut-a navâdva de veri ši šedę ân hlâd, áakulej ku susezi ši dogovarej se. Ši ân muzeju se âfla stâbla su kâra se pre bânjâk pote šedę ši pre *tablet* skutâ štorije de lisica ši de lupu pre vlâška limba, ši kum s-a svojni kântât ân selište.

Dupa Pârva gvera, Istrije ši Kvarneru fost-a su Tâlije. Ku Rapâlski kuntrât din 1920-le ân, odredit âj kunfinu ântru Tâlije ši Kraljevine de Srbi, Hrvati ši Slovenci. Kunfinu, senjejt ku stupure de ârpa (*cippo*), de talijânska bânda vegljât-a GAF-ovci (*Guardia alla frontiera*) ši finânza, e de jugoslavenska bânda doganjeri ši grâničari.

Tâlija vrut-a žvilupej turizâmu ân Kvarnerska pokrajina (*Provincia del Carnaro*) šâ k-a fakut zona franka (*Zona franca del Carnaro*), de 1930-ile ân. Zona fârde dâcije fost-a pre strint teritorij dila Rika pârla ân Mošćenička Draga, Mâtulji, Klâna ši Ilirska Bistrica.

Dupa čę fakut-a zona franka, kum a fost mâre mižerije, nârodu pošnjit-a lukrâ kuntrobându. Ku kontrabându priste Učka, nârodu s-a žutât ši majbire živit-a. Lukru n-â fost dosti, familijele fost-a mâr, ku čuda fečor ši čuda betâr, kârlji rabit-a prihrani. Nârodu din Istrije purtât-a pre hârbât priste Učka č-a vut de kâsa, trukinja, pulji, ovale, kâšu ši vindavejt-a ali gambivejt-a ku nârodu ân zona franka, e ân butiga ân zona franka kumparavejt-a stvârure čę rabę saka zi. Majinterešęjte stvâr za kontrabând fost-a kafelu, cukaru ši petrolja. Čale stvâr s-a purtât po škrivši din zona franka. Kontrabandijeri s-a morejt bire vegljâ ke nu-lj kâcu finânca ali karabinjeri. Se le kacâja, laveja le kârigu. S-a vut zâlik stvârure, morejt-a plati multa, e s-a vut majmund stvâr, morejt-a męre ân pâržun. Kontrabându fost-a težak lukru ši ku mâre rišća. Kontrabandijeri noge vote ku kârigu fužit-a ântru karabinjeri ši finânca, kârlji l-a fermivejt ši majmund vote hitejt din pukše dupa jelj, e nuškarlji ši učis-a. Kuntrabându s-a lukrât tot pirla 1943-le ân, kân a kapitulejt Tâlija. Ân muzeju se pote vedę šâse skurc filmi ku štorije de kuntrobând. Vizitatori potu trečę ši *stânzele de kuntrabând* kârlji trekavesku prin Pârku de natura Učka.

Ântru do gvere, Šušnjevičę fost-a komunu ku lumele *Comune di Valdarsa* ši fost-a čentru de selišća Bârdo, Grâdinje, Grobnik, Sukodru, Letâj, Nosolo ši Šušnjevičę. Šušnjevičę vut-a ântru do gvere kaligeru, do mesnice, do kovâčije, trej butiž, pâtru oštarij,

²⁹ Moseley (2010).

ur pansion, pošta šî ambulânta. Poteštarija ân Šušnjevič fost-a ân kâsa juva-j âsteze mjesni odbor šî pošta. Pârvi poteštât fost-a maještru Andrej Glavina, naskut de 1881-le ân ân Šušnjevič. Kân a Andrej Glavina fost mik fečor, ân Šušnjevič verit-a rumunjski etnolog, muzikolog šî akademik Theodor Burada šî lât l-a pre študij ân Kluž, ân Romanije, juva s-a Glavina školovejt za maještra. Kân a finit študijej, tornejt s-a ân Istrije šî lukrât-a ka šî maještru ân škola. De 1919-le ân, kân a verit Tâlîja, postanit-a direktoru de škola ân Šušnjevič, e de 1922-le ân fost-a poteštât de komunu Šušnjevič, kâra s-a čavota kljemât *Valdarsa*. Poteštât fost-a samo trej ânj, pârla 1925 kân a murit de sušica. Vut-a samo 44 ânj.³⁰

Nârodu ân čâsta krâj gojit-a ojile, vâčile, letenja, porči. Lâptele de oj šî vâč koristit-a za lukrâ kâšu, de lâra lukrât-a roba za ânmešti šî štramâcele. Za arâ šî za trâže vozurle vut-a boji. Lukrât-a pemintu šî semirât-a tot č-a potut šî štivut ânča zgoji za prihrani familije šî za vinde ali gambijej za âte stvâr če l-a rabbit. De 1932-le ân Talijâni uskât-a Čepički jâzer šî milijorejt-a pemintu šâ k-a nârodu de čâsta krâj pošnjit lukrâ ân Čepičko polje.³¹ Ân muzej se pote vedę kâjba za letenja, kâra nârodu nepunija ku pulâstri ali ku puriči šî purtâja pre hârbt za vinde. Âmnavejt-a vindavej ân majmâre lokure šî grâdure, Labin, Pâzin, priste Učka ân Rika, Moščenička Draga, Lovrân šî Opatije.

Roba de tradicije s-a purtât tot pârla krâju de XIX.-ti vik, pa s-a pringa lâra majmund lukrât konoplja. Lâra s-a koristit ân naturâlno kolur, âb ali kafen. Dupa če s-a ojile ostrizit ân vęra, lâra s-a morejt spelâ ân potok šî bire uskâ. Dupa čâ, lâra s-a reskubit šî pre gârdâše zgrebit ke fije pronta za torče. Torčit-a samo ženskele, e furkele fost-a mušât dekorejte. Muška roba de tradicije fost-a bragešile, kemeša, kuretu šî bareta. Pre pičor s-a purtât škafunice de lâra. Ženskele pre telina purtât-a âba lunga kemeša e priste čâ gorinja kotula de lâra, skurt kapot, e priste umer legavejt-a facolu. Maritâte ženske pre kâp purtât-a facolu. Ân vetrina ân muzej âj furka šî fusu, škârele za striži ojile, gâradâše šî kotula.

Nuškân n-â fost âpa za be ân kâsa. Din âpa s-a morejt mere ân potok ali pre vrulje. Âpa purtât-a ženskele ân brente - visoke bâčvi de lemna, opasit-e ku plašćenica. Čire vut-a âsiru, brentele nekârgajt-a pre je. Ân potok s-a lavajt âpa za be, spelavejt s-a roba, napavejt s-a blâga, e ân vęra fečori s-a šî skadavejt ân potok. Ali bire s-a štivut, fost-a odredito ân kâre lok se pote lavěj âpa za be, juva se va nepoji blâga, šî juva žeskele potu spelavej roba. Roba s-a spelavejt ku kuhajt-a čeruše šî ku žâjfa karâ nârodu ânšlji lukrât-a de štruto de pork šî de šoda kauštika. Majapoj s-a pošnjit lukrâ pringa kâsa šternele kârlji pobiresku âpa priste krovure de kâsele.

Ân sred de saka kâsa fost-a ognjišta. La ognjišta fost-a škânji pre kârlji s-a šezut šî ân kârlji s-a cirut stvâurle. Ânča s-a kuhajt, prin jârna teplit ân ser šî supravejt šcoricele. La ognjišta s-a fost ân kumpanije. Vârde fok visit-a verugele ku laveču ân kâre s-a kuhajt maneštra ali pulenta. Užânca fost-a de munkâ šempliče, jâčmiku, skrobu, hrâna fakuta de lâpte, kumpiru šî kapuzu, e kân šî kân, ân dumireka âli za majmâr blâgdane kârna. Majmund s-a munkât kârna de pork e kolinje fost-a vřema de lukru šî de fi ân kumpanije.

Spečalitetu de čâsta krâj fost-a krâfele. Pâšta nepunit-a ku kâšu de vâka ali de oje, pripravljajt s-a za pirurle, za Vozâm šî Božić. Krâfele s-a svojni zebelit ku pečenja de galjire, ali s-a munkât ku šugo de galjira. Âsteze se pripravljjesku šî duljč.

Ân muzeju pre *touch screen* ne puten poigrej šî fâče krâfele šî vedę filmu *Kâšu* kârle râta kum se lukra kâšu de oje.

³⁰ Feresini (1996: 21–34; 77–96).

³¹ Feresini (1996: 97–101).

Kosi fost-a vâzan lukru ân câsta krâj. Rabbit-a spravi firu za prihrani blâga tota jârna. Nuškân s-a kosit na ruke. Kosit s-a vavik ân kumpanije, șâ k-a omiri vajka žutât ur lu ât. Za kosi s-a koristit kosa kâra-j fakuta de kus de fljer ši de lunga kosișce de lêmna. Kosa rabbit-a bire nebrusi ku gręsa ši kljepti ku mik batic.

Kosele lukrat-a fâbro. Pre tabela ân muzeju âj vedę kovačija ân Șușnjevičę kâra čuda ânj vut-a familija Belulović *lu Fâbro*. Kovačija vut-a reskljisa ognjiște ân kâra ârs-a fuoku kâre s-a respirvejť ku folele. De âta bândenică fost-a nakovâla pre kâra s-a ku bâu tučit ši formejt użarit fljer. Șâ formejt, użarit fljer se pureja ohladi ân ledena âpa neka zedržę forma. Fâbro lukrât-a doboto tota ordenja č-a rabbit saka zi lu kârstijânu, dila kucite, matike pârla škârele za striži ojile ši verugele. Potkivejt-a kâlji ši boji. Ân o vetrina-j ordenje lu fâbro, tobolâcu ku gręsa ši kosa za kosi.

Zâlîka âj meštijeri kârlji-s șâ importanti ke ši tota familije din čâ porta nadivâku. Șâ ši familije Belulović porta nadivâku *Fâbro*. Meštijeru de fâbro âj ân čâsta familije dila krâju de XIX.-ti vik, ali ši mânće Belulovićî fost-a kolari, lukrât-a vozurle, plugurle ši karijolele. Prenono meštijeru de fâbro zučit-a ân Krșân ši prinesit l-a lu filj ši lu nukurle.

Miro Belulović *lu Fâbro* ramarej va ân rikordu ne samo ka ši bur fâbro nego ši ka ši artișta. Tot č-a svojni lukrât za lu nârodu, Miro lukrât-a ši ân minijatura. Vozurle, karocele, kovačija ku folele fakute-s kaj kopijele de oriđinali șâ bire ke n-us samo mușate nego ši funcionesku. Miro sopit-a ši armonika e luj frâte Frâne mușat kântât-a pre vlâška limba.

Ân Șușnjevičę ši okolica nârodu lukrât-a kampânja ši gojit-a blâga. Ku čâ fost-a teško prihrani mâre familije pa omiri kâptâja juva ra čevâ inka zesluži. Ân vręma de Austro-Ugarska ši pokle de Tâlîje, ântru do gvere, n-â fost za zbirej lukri juva s-a putut lukrâ.

Omiri flât-a lukru ân kâva, ân porât ali mežeja neviğej pre brodure, e divojkele mežeja lukrâ șerve ân grâdure kârlji fost-a prope. Șâ žutâja lu familije ši zeslužiža pinezi za prontej dota. Pârla početâku de XX-ti vik tirare ženske č-a rodit, lasâja selj fečor ši âmnâja lukrâ ka ši bâjle ân grâd la bogâte familije doji lor fečor ši șâ prihranija se familije.

Ur pârât de nârôd ân krâj de XIX-ti ši ân početâk de XX-ti vik lasât-a za vavik se rodni krâj ši čerșit-a pre lume prilika za majmușata življenje. Ân vręma dupa Pârva gvera čuda mladić din Șușnjevičę ši din okolica, ka ši ši din âte krâjure de Istrije mes-a neviğej. Čuda de jelj s-a skrčejť ân New York ši kolo aflât-a nov lukru. Pokle, majapoj kljemât-a ši sale familije. Majmund de jelj s-a iselit din časte krâjure, dupa Druga guera, pârla ân podije de 60-ti ânj de trekut vik. Ča vota majmund de narod odselit-a ân Merike, ali ši čuda de jelj preselit-a ân gradure karlji fosta prope, Labin, Rika, Pâzin, Pula, Trst, juva aflât-a lukru. Åsteze ân Merike žive nuškât stotine de narod čę ganesku vlâška limba.

Ekomuzej *Vlâški puti* âj loku juva se va prežentej historija ši kultura de Șușnjevičę ši de okolinji lok na mod ke se va mâre știma dâ lu vlâška limba. Vižitatori vor se upoznej ku ștorija ši ku użancele de čâsta krâj, șencijâti vor ve loku juva se potu informej ši inveștigej, e nârôdu din čâsta krâj âru loku juva se potu aflâ ku se nârôd ši kultura ši prinesi selj rikordi lu generacije čę viru.

BIBLIOGRAFIJA

- Burada, T.T., 2003, *Puncte extreme ale spațiului etnic românesc*, București, Editura Vestala.
 Cantemir, T., 1935, "La Românii din Jeian (Continuare)", *Fât-Frumos*, X, 4, 154–156.
 Della Croce, I., 1698, *Historia Antica, e Moderna: Sacra, e Profana, della città di Trieste, celebre colonia de' Cittadini Romani. Con la notizia di molt'arcani d'antichità, prerogative di nobiltà e*

- gesti d'huomini illustri ... mutationi de riti, e dominj sin'à quest'anno 1698*, Venetia, Girolamo Albrizzi.
- Dr. Pravica, 1896, "Istarski Rumuni pred rumunjskim kraljem", *Naša sloga*, XXVII, 16, 3.
- Ekomuzej Vlaški puti: <http://vlaskiputi.com/en/> (accessed August 23, 2021).
- EU project Učka 360°: <https://www.pp-ucka.hr/en/eu-project-ucka-360/> (accessed August 23, 2021).
- Fersini, N., 1996, *Il Comune istro-romeno di Valdarsa*, Trieste, Italo Svevo.
- Filipi, G., 2002, *Istrorumunjski lingvistički atlas. Atlasul lingvistic istroromân. Atlante lingvistico istroromeno*, Pula, Znanstvena udruga Mediteran.
- Flora, R., 2003, *Micul atlas lingvistic al graiurilor istroromâne (MALGI)*, București, Editura Academiei.
- Gabriš, A., *Ča ćec ga ku tijake*, Preservation of the Vlaški and Žejanski Language project: <https://www.vlaski-zejanski.com/en/knjizevni-kutak-zvucni-zapis/ca-ces-ga-ku-tijake-6> (accessed August 19, 2021).
- Iroaie, P., 1936, *Cântece populare istroromâne (Extras din Făt-Frumos, 11)*, Cernăuți, Tiparul „Glasul Bucovinei”.
- Kovačec, A., 1998, *Istrorumunjsko – hrvatski rječnik: (s gramatikom i tekstovima)*, Pula, Znanstvena udruga Mediteran.
- Lászy, G. M., 1984, "Teste incoronate e amiche discrete la Belle Époque fa il bagno", *Dalla storia di Abbazia in occasione dei giubilei turistici: Villa Angiolina 1844-1984 Hotel Kvarner 1884-1984*, 7–8.
- Maiorescu, I., 1996, *Itinerario in Istria e vocabolario istriano-romeno*, Roma, Parnaso.
- Morariu, L., 1928, *Lu frați noștri: Libru lu Rumeri din Istria cartea românilor din Istria/Il libro degli Rumeni Istriani*, Suceava, Editura Revistei "Făt-Frumos".
- Moseley, C. (ed.), 2010, *Atlas of the World's Languages in Danger*, 3rd edn., Paris, UNESCO Publishing. Online version: <http://www.unesco.org/culture/en/endangeredlanguages/atlas> (accessed August 25, 2021).
- Moser, K.L., 1909, "Bevölkerungsgruppen des Küstenlandes", *Zeitschrift für österreichische Volkskunde in Wien*, 15, 19–38.
- Panaitescu, E., 1931, *Prin satele românilor din Istria: mărturia unui călător*, Cluj, Tiparul Ardealului.
- Preservation of the Vlaški and Žejanski language project, <https://www.vlaski-zejanski.com/en/> (accessed August 19, 2021).
- Pușcariu, S. (în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan), 1926, *Studii istroromâne. II. Introducere – Gramatică – Caracterizarea dialectului istroromân*, București, Cultura Națională.
- Sârbu, R., V. Frațilă, 1998, *Dialectul istroromân. Texte și glosar*, Timișoara, Editura Amarcord.
- Schück, Ad., 1913, "Über die Istro-Rumänen", *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, 14, 210–234.
- Spinčić, V., 1882, "Ćić i Čićka", *Hrvatska vila*, I, 5, 106–107.

